

LA VEU DE LA COLÒNIA
VALENCIANA A SAN SEBASTIÁN
FACSÍMIL DEL SETMANARI VALENCIA (1937)

© 2025, Dels textos, Nel·lo Pellisser Rossell i Rafael Roca Ricart

© 2025, Procedència de les reproduccions del setmanari *Valencia*: Biblioteca de Koldo Mitxelena
Kulturunea-Diputació Foral de Gipuzkoa

© 2025, d'aquesta edició:
Institució Alfons el Magnànim
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Diputació de València
Corona, 36- 46003 València
Tel.: +34 963 883 169
magnanim@dival.es
www.alfonselmagnanim.net

ISBN: 978-84-1156-053-5

DL: 4315-2025

Impressió: Edicions 96 (La Pobla Llarga)

LA VEU DE LA COLÒNIA VALENCIANA A SAN SEBASTIÁN

FACSÍMIL DEL SETMANARI *VALENCIA* (1937)

Edició a càrrec de Nel·lo Pellisser Rossell i Rafael Roca Ricart

ÍNDEX

<i>Textos</i>	9
Preliminar: El setmanari <i>Valencia</i> , la veu dels valencians a San Sebastián el 1937	11
El context: Les vicissituds de Teodor Llorente i Falcó	13
<i>Valencia</i> , una publicació de combat	27
 <i>Facsimil</i>	 37
Setmanari <i>Valencia</i>	39

TEXTOS

PRELIMINAR: EL SETMANARI *VALENCIA*, LA VEU DELS VALENCIANS A SAN SEBASTIÁN EL 1937

El setmanari *Valencia*, editat per valencians que es refugiaren a San Sebastián els primers anys de la guerra del 1936-39, és un document d'interés extraordinari. Entre altres raons perquè és un testimoni de l'expressió de la colònia que conformaren, en aquelles circumstàncies, alguns milers de valencians. Cal tenir present que quan, el 17 de juliol, es va produir la sublevació militar, aquesta fracassà a la capital guipuscoana. L'exèrcit, paralytitzat per l'actitud indecisa del coronel Carrasco, cap militar de la plaça, va ser incapaç de fer-se amb el control de la ciutat, que no caigué definitivament en poder de les tropes rebels contra la República fins el 13 de setembre del 1936,¹ i esdevingué, a partir d'eixe moment, lloc d'acollida per als qui fugien de la guerra, sobretot madrilenys, catalans i valencians.

La colònia valenciana estava conformada per aquells, uns pocs, als quals el colp d'estat que va provocar l'enfrontament bèl·lic va agafar de vacances a la zona; la resta, la majoria, havien fugit de la València republicana quan veieren les vides amenaçades i feren cap a França, per mar o a través de la frontera catalana, per a retornar a Espanya pel pont internacional d'Irún i instal·lar-se a la capital guipuscoana, que ben d'hora va quedar en mans dels insurrectes (i, per tant, en «zona segura»). El setmanari *Valencia* es, també, d'alguna manera, el contraplà del que es va viure a l'altra banda del front de guerra, a la terra d'origen. Com també és la constatació d'una certa dissonància, ja que, quan s'aborda l'expressió mediàtica d'aquest episodi de la història des de la perspectiva valenciana i, en particular, el de les publicacions periòdiques d'aquella etapa, es fa pensant exclusivament en les capçaleres que es publicaren a la zona republicana, sense contemplar altres expressions com la que representa el setmanari *Valencia*.

A més, es dona la circumstància que, d'aquesta publicació, no sembla que n'hi havia constància en cap arxiu ni biblioteca pública valenciana. Tampoc apareix esmentada en els principals treballs on s'aborda i estudia l'estructura de la comunicació mediàtica i les circumstàncies per les quals travessaren els mitjans d'informació valencians que es publicaren durant el temps de la guerra. Sí que en trobem, en canvi, en algun inventari de premsa fet al País Basc, com és el cas de la «Relación de publicaciones periódicas vascas editadas entre el 19 de julio de 1936 y el 1 de abril de 1939», elaborat per Adolfo Ruiz de Gauna Lucas.² També n'hi ha una menció breu —a partir de la informació continguda en el llibre de Teodor Llorente Falcó, *Los valencianos en San Sebastián* (1942)—, en «Els exilis de la guerra civil als Països Catalans (1936-1939)», de Daniel Díaz Esculiés,³ de la qual se'n fa ressò Francesc-Andreu Martínez Gallego en el seu treball sobre l'escriptor i periodista valencià Samuel Ros Pardo.⁴ Segurament perquè, si algun exemplar del setmanari va arribar a casa nostra, cosa que no resultaria fàcil, ho va fer entre l'equipatge d'alguns

¹ Per a una descripció més detallada, vegeu *Verano y revolución La guerra civil en Guipúzcoa*. Pedro Barruso, 1996, Donostia-San Sebastián, Aramburu editor, pp. 91-104.

² La relació està recollida en les pàgines 330-334 de Ruiz de Gauna Luca, A. (1990). «Catálogo de publicaciones periódicas vascas en la Guerra Civil (19 de julio de 1936-1 de abril de 1936)», en *Comunicación, cultura y política durante la II República y la Guerra Civil*. Tomo I. País Vasco (1931-1939). Dir. Manuel Tuñón de Lara. Editores C. Garitaonandía, J. L. de la Granja y S. de Pablo. Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco, pp. 317-392. En la relació, el setmanari *Valencia* té assignat el número de fitxa 179 i està qualificat com a «Revista política», p. 189.

³ Díaz Esculiés, Daniel (2005). «Els exilis de la guerra civil als Països Catalans (1936-1939)», *Les exils catalans en France*, Jordi Canal, Anne Charlon & Phryné Pigenet (dir.), París, Presses de l'Université Paris-Sorbonne, p. 160.

⁴ Martínez Gallego, Francesc-Andreu (2019). *Samuel Ros, del humor nuevo a la camisa vieja (1905-1945)*, Madrid, editorial Verbum, p. 221.

d'aquells valencians que, quan van poder, retornaren a casa passant a ocupar un lloc en alguna biblioteca privada, sense que hi haja coneixement d'això, tot i les consultes realitzades.

En aquest context, només la curiositat i tenacitat de Francesc Pérez Moragón, assabentat de l'existència de *Valencia* pel llibre de Llorente *Los valencianos en San Sebastián*, han fet possible la localització d'una colecció digitalitzada entre els fons de la Koldo Mitxelena Kulturunea de la Diputació Foral de Guipúscoa, a partir de la qual s'ha fet aquesta reproducció facsímil del setmanari que ara es dona a conèixer gràcies a la Institució Alfons el Magnànim. En particular volem manifestar el nostre agraïment a qui en fou director, Vicent Flor, que va adquirir el compromís inicial d'explorar les possibilitats de portar endavant el projecte; i, després, a J. Enric Estrela i al seu equip, que han fet realitat el projecte un cop desbrossat el camí que ha permés arribar fins a la impremta.

EL CONTEXT: LES VICISSITUDS DE TEODOR LLORENTE I FALCÓ

Abans d'analitzar el contingut del setmanari *Valencia*, i per tal d'entendre millor la mentalitat de les persones que impulsaren la publicació, hem considerat convenient repassar quin fou el nou context que provocà l'aixecament militar que donà pas a la guerra de 1936-39. I hem pensat que seria il·lustratiu fer-ho des de la perspectiva d'un dels principals animadors del setmanari: Teodor Llorente Falcó (1867-1949), periodista i escriptor que podem ubicar en l'òrbita ideològica de la Dreta Regional Valenciana de Lluís Lúcia Lúcia; i també, catòlic practicant i director de *Las Provincias*, un diari de llarga tradició conservadora i monàrquica que havia sigut fundat en 1866 pel seu pare, el poeta i periodista Teodor Llorente Olivares (1836-1911). Serà, doncs, a partir del seu testimoni —subjectiu, no cal dir-ho— que ens acostarem a alguns dels esdeveniments que marcaren els mesos previs al llançament de *Valencia*.

D'aquesta manera, poques hores després de l'aixecament militar que provocà la guerra de 1936-39, el territori espanyol quedà dividit en dos grans blocs: el que integraven els pobles i ciutats que es mantingueren fidels al govern de la Segona República, i el dels que s'alinearen amb els promotors del colp d'estat militar. Com resulta evident, això no significà que la totalitat dels habitants de cadascun d'aquests territoris se sentira ni còmoda ni satisfeta amb els respectius alineaments diguem-ne oficials. I fou així com, a totes dues bandes, hi hagué multitud de persones que, de colp i volta, passaren a sentir-se estranyes a casa seua. I, en conseqüència, patiren l'assetjament de nombrosos grups d'exaltats que, estimulats per la conjuntura bèl·lica, es llançaren a la caça d'aquells que varen ser qualificats com a dissidents a cadascuna de les demarcacions. És a dir, dels qui, o bé es mantingueren fidels al govern republicà en la zona franquista, o bé, vivint en la republicana, simpatitzaven amb els revoltats.

En conseqüència, el relat de les múltiples peripècies que, durant els primers mesos del conflicte bèl·lic, experimentà Llorente Falcó se'ns presenta com un eloqüent i traumàtic testimoni personal de l'angoixa, el patiment i la por amb què maldà per sobreviure una persona que estava i se sentia amenaçada per raó de la seua ideologia. Un relat que ha arribat fins a nosaltres com la relació colpadora d'algú que viu amb l'amenaça constant que, en qualsevol moment, li pot ser arrabassada l'existència. Tal com, per cert, li passà al seu fill, Teodor Llorente Monleón (1905-1936).

Per això, a propòsit del setmanari *Valencia*, pot resultar interessant conèixer la peripècia i les vicissituds perquè travessà Llorente Falcó amb posterioritat a la insurrecció militar del 18 de juliol de 1936; bàsicament, per dos motius: perquè les principals notícies d'aquella publicació confeccionada durant la contesa bèl·lica ens han arribat a través del llibre *Los valencianos en San Sebastián*; i perquè el setmanari en qüestió fou impulsat i confeccionat per valencians d'ideologia conservadora que, com ell mateix, varen fugir cap al nord peninsular per tal de preservar la seua integritat física.

Els dies previs i posteriors al 18 de juliol

D'aquesta manera, i sempre segons la narració que el director de *Las Provincias* oferí, bàsicament, a través del proemi de l'antologia *Piadosa evocación* (1941),⁵ els moments previs a la insurrecció militar varen ser, a la ciutat de València, de «gran confusión». «Desde hacía tiempo que me anunciaban noticias de un movimiento militar, que no llegaba nunca», assegurà. Qui li ho anunciava era el fill, Teodor Llorente

⁵ Llorente Falcó, Teodoro (1941). «Proemio» a: Llorente Monleón, Teodoro, *Piadosa evocación*, València, Imp. F. Doménech, p. 5-38.

Monleón, que tenia 30 anys, estava casat i «vivía en contacto con algunos militares, gente joven» involucrada en la intriga conspiratòria. Advocat de professió, Llorente Monleón exercia com a consultor de la Cambra Oficial Agrícola, del Banc d'Aragó i d'algunes entitats més. I, així mateix, era també periodista i conseller de l'Editorial Doménech, propietària de *Las Provincias*.

A la vegada, però, que el nostre protagonista relacionava el seu hereu amb els colpistes, ell —que tenia una edat provecta: 67 anys— se'n desvinculava: «Para los que no estábamos en el secreto de los organizadores del Movimiento, aquellos primeros rumores nos desconcertaron», escrigué. I fou així que, arribat el 18 de juliol, optà per tancar-se a casa del fill, que estava situada a l'últim pis de l'edifici familiar de l'actual plaça d'Amèrica, on ell mateix —a la planta principal, però— vivia juntament amb la seua dona, Matilde Monleón Torres, i la filla, Matilde Llorente Monleón, que tenia cinc anys més que el germà, era fadrina i «sentía muy intensamente los fervores religiosos y monárquicos».⁶

L'immoble on residien els Llorente estava ubicat «frente a los cuarteles de San Juan de Ribera, río por medio». I, en referència a l'habitatge del fill, el nostre autor assegurà que «fue mi atalaya durante varios días», ja que des d'allí divisava els moviments d'entrada i eixida que es produïen en la caserna militar. Així, en afirmar que des de «mi observatorio» podia «atisbar lo que se desarrollaba en aquellos edificios militares, donde hallábase el nudo de los futuros acontecimientos en Valencia», donava a entendre que, durant les jornades immediatament posteriors a la insurrecció, actuà amb prudència i no es mogué d'allí per a res. Mentre que «mi hijo, más impaciente, bajaba y subía en busca de noticias concretas».

Fou així com «transcurrieron varios días», relatà; i, «ya el populacho armado», «habíanse ya prendido fuego a varios templos»⁷ i «comenzaba a prenderse» —en el sentit de «capturar-se»— gente de derechas y llevarlas a la cárcel». De manera que, enmig d'una conjuntura tan crítica per a ell, «una de aquellas mañanas» el fill li digué que havia rebut «la confidencia de que elementos comunistas te quieren dar un susto. Creo que sería conveniente que te ocultases en otra casa». I de pressa i corrent, «en mangas de camisa, con el mismo traje casero, acompañado de mi mujer», Llorente Falcó inicià una cursa que el portà a viure amagat, aïllat i atemorit durant els següents huit mesos.

Primer amagatall: la plaça de Crespins

El primer lloc on es refugià amb Matilde Monleón fou la plaça de Crespins de la ciutat de València, concretament, «en casa de una familia en cuyo edificio, al casarnos, vivimos unos años». Mentre que tant el fill —que, per cert, el 16 de juliol havia sigut pare per segona vegada— com la filla continuaren en la finca familiar de la plaça d'Amèrica. Llorente Falcó anotà que, al cap d'uns dies —en les darreres jornades

⁶ Per a una aproximació al caràcter i la personalitat de Matilde Llorente Monleón, llegiu el relat de la visita que Manuel Sanchis Guarner, Eliseu Climent i Francesc Pérez Moragón realitzaren a casa seua al voltant de l'any 1980, per a demanar-li permís perquè l'editorial Tres i Quatre poguera editar la poesia valenciana completa del seu avi, Teodor Llorente i Olivares. Per cert, durant aquella visita i en presència de l'amfitriona, Sanchis Guarner, «amb una solemnitat no desacostumada en ell però molt sincera, digué que l'assassinat del germà de donya Matilde en començar la Guerra Civil, a mans d'uns o altres incontrolats, era un dels crims més lamentables que llavors s'havien produït». Vegeu: Pérez i Moragón, Francesc (2016). «Presentació» a: Llorente, Teodor, *Poesies i proses valencianes*, València, Institució Alfons el Magnànim-Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació, p. 17-18.

⁷ «El 19 de juliol fou el darrer dia que els catòlics encara pogueren assistir als actes religiosos. L'endemà, la majoria de les esglésies de la capital valenciana foren assaltades, incendiades i les imatges destruïdes, perdent-se innumbrables peces de gran valor artístic». Mainar, Eladi (1997). *L'alçament militar de juliol de 1936 a València*, 2ª ed., Benifairó de la Valldigna, la Xara, p. 101.

del mes, amb tota probabilitat–, el fill «vino a verme a mi refugio». I que, «aunque aparentaba tranquilidad, pude ver su inquietud interior». No devia ser per a menys, ja que, segons li confessà, «le había aconsejado un amigo la conveniencia de que se escondiese». I fou així com, emocionat, Llorente Monleón s'acomiadà dels pares.

L'1 d'agost tingué lloc l'assalt al quater de Sant Joan de Ribera, «que era el que con más tesón mantenía la rebeldía contra aquella situación y en favor del Alzamiento iniciado en nuestras posesiones africanas». I l'edifici dels Llorente fou ocupat per un grup de milicians republicans que, des del terrat, disparaven als militars insurrectes. Com a conseqüència de l'intercanvi de trets, els habitants dels immobles hagueren de refugiar-se a l'entresol, ja que diverses bales provinents de la caserna anaren a parar als habitatges: «Todavía pueden verse los impactos de los proyectiles en algunas dependencias de mi casa»⁸.

L'endemà, 2 d'agost, Llorente Monleón determinà deixar la llar familiar, ja que «las turbas se habían apoderado de ella y entraban y salían como si fuese cosa pròpia»⁹. El pare explicà que, mentre fugia, en arribar al pati principal de l'edifici, «fue reconocido mi hijo por aquellos desalmados, y entre gritos y blasfemias, oíase la voz de uno que excitaba a sus camaradas, diciéndoles: “Es el hijo del dueño de esta finca y hay que matarlos”». Però que, finalment, gràcies a la intervenció d'«un alma buena» que «surgió de aquella multitud», el fill i la família pogueren abandonar l'edifici i refugiar-se al carrer de Ciril Amorós, en casa de la sogra.

S'hi estigueren molt pocs dies, ja que, segons anotà Llorente Falcó, «había comenzado la tenaz persecución suya», és a dir, de Llorente Monleón. I fou així que optà per «esconderse al domicilio de su tía Amalia Torres [Serrano], donde estaba ya su hermana [Matilde Llorente Monleón], en la misma calle de Cirilo Amorós, ya cerca de la de Ruzafa». La intranquil·litat degué ser la nota predominant d'aquelles jornades, ja que «los sobresaltos se sucedían unos a otros». Fins al punt que, «una mañana», Matilde Llorente digué al germà: «Voy a buscarte un buen escondite». I, decidida a posar solució a aquell temor constant, anà fins a l'Ajuntament de València, demanà parlar amb l'alcalde republicà, Josep Cano Coloma, «antiguo compañero de despacho de Teodorito, y le planteó la grave situación de éste». L'edil li respongué (en valencià): «No plores més; ara mateix anirà el meu carruatge i el portarà a ma casa». I fou així com Llorente Monleón es refugià en la residència de l'alcalde (per poc de temps, però), mentre Matilde «marchaba al Cabañal, al domicilio de sus tíos».

⁸ Un d'aquests impactes encara és visible a una columna del pis principal de l'edifici.

⁹ En la carta inèdita que, des de Castelló de la Plana, envià a Josep Calveras el 20 de març de 1939, Llorente Falcó anotà: «Mi casa fue saqueada. No sé que habrá sido de mi biblioteca ¡Tantos y tantos materiales de trabajo acumulados! ¡Y el tesoro de los recuerdos de mi padre!... Libros inéditos, cartas particulares, dedicatorias... ¡Un mundo de cosas!». D'una altra banda, en una entrevista personal mantinguda al seu domicili particular el 7 de març de 2008, Joan Teodor Corbín Llorente, fill de Matilde Llorente Monleón, explicà que durant un llarg període de la Guerra Civil la casa del seu avi, Llorente Falcó, estigué ocupada per funcionaris de l'ambaixada soviètica (també ho acredita: Pérez i Moragón, Francesc, 2016. «Presentació» a: Llorente, Teodor, *Poesies i proses valencianes*, València, Institució Alfons el Magnànim-Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació, p. 19); que nombrosos objectes familiars, com ara quadres, escultures i llibres, varen ser espoliats; i que, en finalitzar la contesa, el seu avi es dedicà a recórrer les llibreries de vell de la ciutat de València per a buscar, identificar i comprar els volums que havien sigut sostrets de la biblioteca familiar (i que, lògicament, ell reconeixia).

Segon i tercer amagatalls: els carrers del Rellotge Vell i Juristes

Llorente Falcó continuava explicant que, «a los diez días» d'estar a la plaça de Crespins —cosa que ens situa al voltant del 7-8 d'agost—, hube de pasar [...] a una habitación de la calle del Reloj Viejo, porque había comenzado mi persecución. Unos minutos después de salir llegaba el camión siniestro preguntando por mí».

Al carrer del Rellotge Vell, però, degué romandre pocs dies, ja que de seguida «pasé a otra [casa] de la calle de Juristas», que estava molt a prop d'allí, i on sabé «que mis hijos, los dos juntos, estaban en el domicilio de su tía Amalia [Torres] Serrano, y que mi nuera con las niñas se había refugiado en casa de su madre». A la qual cosa afegí: «Aquello fue un bálsamo para mi inquieto espíritu. ¡Por lo menos aún vivíamos todos!».

Al carrer dels Juristes es quedà «unos diez días». Perquè fou el cas que, un matí, la propietària de la casa on s'amagava li comentà, «muy alarmada», que li havien anunciat que anaven a registrar l'edifici. De manera que, amb l'ajuda de dues nebodes —les germanes Irene i Josefina Berga Llorente—, començà a buscar un nou amagatall. «La empresa no era sencilla. La gente estaba aterrorizada, y nadie se atrevía a esconder en su casa a los más tenazmente perseguidos». Així mateix, també explicà que fou en aquell moment quan renuncià a un dels seus trets físics més característics, que segurament l'acompanyava des de l'època de joventut: «Sacrifiqué el bigote», sens dubte per a intentar passar més desapercebut. Finalment, les nebodes li trobaren acomodament provisional en «una casa desalquilada en la calle de la Reina, del Cabañal, en uno de cuyos pisos vivía mi cuñado Antonio Monleón, hasta tanto que se me encontraba algo mejor». Segons escrigué, l'ajudà a traslladar-s'hi «un muchacho fascista, camuflado en la CNT, portero de una de las casas de mis sobrinas».

Quart i cinqué amagatalls: el Cabanyal

Tanmateix, l'estada de Llorente Falcó en l'edifici on morava el cunyat —el que esdevingué el seu quart amagatall— «fue de un efecto desastroso», ja que Antoni Monleón, «que se había significado mucho en la Derecha Regional [Valenciana], [...] era mirado con recelo y temía registros. Mi presencia complicaba las cosas». I per això la filla, que de seguida «comprendió lo falsa de mi situación allí», començà a buscar-li una nova ubicació. I fou així que sol·licità, novament, l'ajuda de l'alcalde de València, Cano Coloma, el qual li respongué: «El teniente alcalde del Puerto, Segarra, persona de toda mi confianza, esconderá a tu padre». Per cert, un any després, i com el lector podrà comprovar, Cano Coloma fou qualificat pel setmanari *Valencia* com un de «los que vendieron a Valencia».

En fer-se de nit, el tinent d'alcalde Segarra passà a recollir Llorente Falcó: «Bajo mi custodia, nada ha de ocurrirle. Le conozco a usted sobradamente para saber que es una persona de bien. [...] Aun cuando republicano convencido y entusiasta, yo no puedo amparar todos esos crímenes que están deshonorando nuestra causa», assegurava que li va dir. I fou així com el nostre protagonista considerà que no tenia cap altra opció i que «la suerte estaba echada»: «Metíame en el auto de Segarra y me dejaba conducir hacia lo desconocido».

Pocs minuts després, el tinent d'alcalde deixà el nostre protagonista en mans d'un matrimoni «que me trasladó a un amplio local lleno de pupitres y decoradas las paredes con mapas. Aquel edificio era la Tenencia de Alcaldía del Puerto, y la habitación que iba a servirme de albergue, la escuela»; que es convertia així en el cinqué amagatall que en menys d'un mes ocupava Llorente Falcó, i on es va sentir «bien atendido por mis guardianes, personas buenas, que procuraban aislarme de todo contacto con el exte-

rior». Per a tranquil·litat seua, allí rebia, «cada ocho días», la visita de la filla, que, «vestida como una muchachita del pueblo», simulava que «iba a recoger una de las raciones que se distribuían entre las familias de los milicianos».

Respecte a l'actuació de Cano Coloma en aquells moments tan crítics, en el veredicte del Consell de Guerra al qual fou sotmés amb data de 28 de setembre de 1939 —i que condemnà l'excalde a vint anys i un dia de presó— es pot llegir: «Desde el comienzo de la contienda y paralelamente a su labor revolucionaria, el procesado [...] salva de la horda roja a [...] muchísimas personas perseguidas a las que trasporta en su coche oficial ya a su domicilio, ya al de algunas personas por él conocidas, ya a alguna Tenencia de Alcaldía como hace con el Director del Periódico *Las Provincias*, y a quienes oculta proporcionándoles a unos documentación roja y a otros pasaportes para el extranjero con lo que consiguen ellos y sus familias salir de la zona roja y pasarse a la nacional».¹⁰

La situació perllongada d'aïllament i angixa començà a passar factura a Llorente Falcó: «La soledad de los primeros días me llenó de melancolía». I fou així com, de part de Cano Coloma, Segarra li preguntà si desitjava que li portaren algun llibre; i també, «que por deseo de mi hijo, y para satisfacción de éste, le escribiera una carta, que el mismo Segarra sería portador de ella». «Dos días después», prossegueix, «recibía contestación de mi hijo». Una missiva que, «por el temor de que pudiera caer en manos de nuestros perseguidores», la mare de Llorente Monleón, «luego de leerla, [...] quemó».

El nostre autor encara envià una altra epístola al fill. I, en no rebre'n resposta, preguntà a Segarra «si mi hijo había recibido la segunda [carta] que le había escrito. Me contestó afirmativamente, añadiéndome que no era conveniente aquella correspondencia». En fer-ne memòria, Llorente Falcó afirmà que, «cuando esto sucedía, era a mediados de septiembre»; i que «nunca, ni remotamente, pensé que mi hijo pudiera ser una de las víctimas».

Sisé amagatall

A mitjan mes de setembre el govern de la República donà l'ordre perquè es reobriren les escoles; «y era preciso que yo desalojase la que ocupava», assevera el nostre protagonista. Com que no tenien on reubicar-lo, el matrimoni-conserge l'amagà en una cambra interior: «Metieronme en su dormitorio, el cual tenía un pequeño cuarto inmediato, sin más luz que una perilla eléctrica». Cada dia, «a las diez de la mañana», relatà, «me abrían la puerta del cuarto y me pasaba al dormitorio grande y allí estaba durante todo el día, y a las nueve de la noche me encerraba en el cuarto». En aquestes condicions visqué per període de sis mesos: «Hasta mediados de marzo del año siguiente [1937], sin más comunicación con el exterior que las breves palabras que cruzaba con mis guardianes, algunas, de tarde en tarde, con Segarra, y las visitas de mi hija, encargada de levantar mi espíritu».

També assegurà que, durant aquell temps, les jornades «se me hacían interminables»; que escoltava com «todos los días berreaban los chicos el himno socialista» —«un tormento más»—; i que, per tal d'entretindre's, «dedicábame a la lectura. Me leí todas las novelas de Palacio Valdés, releí el *Quijote*, *La perfecta casada*, *Los mosqueteros*, varias novelas de distintos autores, entre ellas las de la Colección Rosa escritas por Rafael Pérez y Pérez, que se acomodaban muy bien a mi necesidad de lecturas sedantes. Uno de los libros que más me entretuvieron fue una Geografía Política elemental, en la que había muchos datos estadísticos de población, producciones y riqueza de todas las provincias españolas».

¹⁰ Cano Coloma, José (1983). *Vientos contrarios*, València, Ajuntament de València, p. 88.

Passaren els mesos i arribaren Nadal i l'any nou, i «nada supe de mi hijo. Por parte alguna recibía ni aun la más leve noticia». Cosa que, evidentment, l'intranquil·litzava. I la filla, que degué percebre-ho, «sin duda con el buen deseo de sondear mi ánimo e irlo preparando, comenzó a hablarme de los horrores de la revolución marxista, de las muchas víctimas de ella, de que eran pocas las familias que no llorasen la pérdida de alguno de los suyos». Tement-se el pitjor, Llorente Falcó li preguntà si li havia passat alguna cosa al fill: «¿Por qué dices todo eso? ¿Acaso Teodorito...?, y rompí a llorar». I, aleshores, Matilde Llorente reaccionà mentint-li: «Teodorito vive y no puede pasarle nada».

El nostre protagonista afirmà que, a partir d'aquell dia, les nits se li feien cada vegada més llargues; i que «iban siempre acompañadas de horribles pesadillas y de crueles excitaciones nerviosas». Somniava que li havien pres tots els béns materials: la casa, les terres, la roba... i que la família es veia obligada a viure de la caritat. «Y amargaba aún más mi existencia al imaginar el cuadro de Carmen, mi hija política, con mis dos nietecitas, sin poder ser atendidas por mi hijo ni por mi». L'únic consol que li quedava era escriure a la muller «en un pequeño trozo de papel, que mi hija le llevaba muy escondida». Però, a la fi, fins i tot hagué de privar-se «de este consuelo, porque nos aconsejaron que no lo hiciésemos, ante el riesgo de que pudiera alguna de estas misivas ser descubierta».

A finals de febrer de 1937 li digueren que no podia continuar en aquell amagatall (segurament, perquè Cano Coloma havia cessat com a alcalde). Desesperat com es trobava, no sabia què fer ni on anar. I, per això, «llegué a pensar que la única solución era salir a la calle y dejarme prender. Con ello terminaban ya de una vez mis padecimientos y los de las demás personas que por mí los sufrían». La situació havia arribat a tal límit que la filla, «no encontrando otra salida, concibió la idea de gestionar un pasaporte y marcharnos al extranjero». Però, amb quins diners?, es preguntava Llorente Falcó. «¡Imposible! ¡Imposible! Tú sueñas. No me hagas alimentar una ilusión que no puede realizarse», exclamava el vell periodista. Mentre Matilde Llorente, conscient que el germà havia sigut assassinat i que aquella era l'única possibilitat de supervivència per a l'ancià pare, dissenyava el full de ruta familiar: «Embarcaremos para Francia, de allí nos meteremos en seguida en la zona nacional. En la España de Franco no nos desamparán».

Seté amagatall i fugida a França

I fou així que, finalment, Matilde Llorente aconseguí el que pretenia gràcies, per tercera vegada, a l'ajuda de Josep Cano Coloma.¹¹ De manera que, a les deu del matí de l'11 de març de 1937, Llorente Falcó «traspasaba el umbral de la puerta de mi encierro, y me vi en plena calle». Acompanyat d'«el auxiliar de que se había valido mi hija para organizar mi salida y mi fuga, Antonio Sánchez de León, [...] llegué a Valencia en un tranvía, fui a la Dirección de Policía y allí me sometí a la prueba digital para el pasaporte». Algú li comentà que «en los primeros instantes me dieron por muerto». Abans d'emprendre la fugida, encara li tocava passar dos dies més amagat, ara «en el entresuelo de mi cuñado Pepe Bernal, sin que él lo supiera», en el que es convertí en el seu seté amagatall, d'ençà que havia deixat la llar familiar. Mentre estava en aquell entresol, li portaren la neta major, amb la qual estigué «haciendo cariños, a costa de tragarme muchas lágrimas». Preguntà novament pel fill. «Está bien», li respongueren. «No quise saber más. Aun cuando estaba firmemente convencido de que mi hijo vivía, me daba miedo preguntar mucho por él», hi afegí.

¹¹ Cortés, Santi (1995). *València sota el règim franquista (1939-1951). Instrumentalització, repressió i resistència cultural*, València/Barcelona, Institut de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 48.

Siga com siga, finalment, Llorente Falcó abandonà la casa del cunyat el dia 13 de març de 1937; i a bord d'un autobús —on es trobà «con mi esposa y mi hija»— posà rumb al sud. A la dona, no l'havia vista des de setembre, des que entrà a l'escola del Cabanyal. Una vegada a Alacant, encara li calgué esperar 48 hores més «hospedado en la fonda de Semper, entre gente roja». Fins que, al remat, el 15 març —el dia en què complia 68 anys— tots tres aconseguiren embarcar «en un 'destroyer' inglés» en direcció a Marsella. «¡Con qué mezcla de placer y de melancolía me despedí de mi Patria!», exclamà.

D'una altra banda, i encara que ell no ho va explicar, tot sembla indicar que, tal com Joan Teodor Corbín Llorente relatà a Francesc Pérez Moragón, Llorente Falcó va poder escapar de València «gràcies al periodista i polític republicà alacantí Carles Esplà», que «havia estat col·laborador des de París de *Las Provincias*, quan s'exilià durant la dictadura de Primo de Rivera [...]. Esplà, que alguns historiadors semipoliciacs han volgut implicar en no sé quants assassinats —fins i tot el de Calvo Sotelo, si no m'enganye—, devia ser un home de pau».¹²

L'arribada a Marsella i a San Sebastián

El matrimoni Llorente-Monleón, juntament amb la filla, arribà a la ciutat francesa el 17 de març. Portaven al damunt «quinientas pessetes». I, com a catòlics fervents que eren, la primera visita «fue a una iglesia, para postrarnos ante el Señor y darle las gracias por habernos salvado». «Después arreglamos los papeles, y a los dos días» —és a dir, durant la festivitat de sant Josep— «tomábamos el tren camino de la frontera vasca». Finalment, el 20 de març, «cargados con la poca ropa que pudimos recoger, llegábamos a San Sebastián, donde habíamos de recibir mi esposa y yo la cruel noticia de la muerte de mi hijo».¹³ No de manera immediata, però.

Passaren la primera nit en un hotel. I l'endemà, «bien temprano, me eché a la calle en busca de diarios para saber cómo iba la guerra». Fou aleshores que «empecé a encontrarme valencianos» que, «tras los abrazos naturales», «me insinuaban algo muy doloroso que suponían ocurrido a mi hijo, que yo desmentía rotundamente». Fins que s'adreçà a la filla i, «con firmeza, le pregunté: ¿Qué es de Teodorito? Quiero saber la verdad, por amarga que sea. Vosotras me estáis ocultando algo terrible, pero ese engaño no puede ser eterno». I aleshores, ara sí, la filla li comunicà que el germà «está en el cielo. Es uno de los mártires que allá arriba vela por nosotros».

En conèixer la realitat que durant tant de temps no havia volgut ni imaginar, la desesperació s'apoderà tant d'ell com de l'esposa: «Creí morir. Un golpe de maza en la cabeza no me hubiese hecho peor efecto. Oculté el rostro entre mis manos y lloré». I després, en refer-se mínimament, demanà que li explicaren els detalls de la mort del fill.

La mort de Llorente Monleón

En resum, la filla li relatà que Teodor Llorente Monleón havia passat el mes d'agost i els primers dies de setembre de 1936 amagat sota la protecció de Josep Cano Coloma. Fins que, «el 9 o el 10 de septiembre», l'alcalde li digué «que no podía continuar teniéndolo en su casa, porque esto le comprometía

¹² Pérez i Moragón, Francesc (2016). «Presentació» a: Llorente, Teodor, *Poesies i proses valencianes*, València, Institució Alfons el Magnànim-Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació, p. 18.

¹³ Llorente Falcó, Teodoro (1942). *Los valencianos en San Sebastián*. Valencia, Impr. F. Domenech, p. 11

y porque allí no estaba seguro». De manera que se'n tornà amb la tia, Amàlia Torres. «A poco de llegar a su nuevo refugio, ya de noche, un coche se detuvo a la puerta descendiendo de él unos milicianos, que se dirigían al entresuelo donde estaba mi Chico», assegurà Llorente Falcó. El feren pujar a l'automòbil, juntament amb «una muchachita de Servicio», i «los condujeron a una checa del camino del Cementerio». Allí l'interrogaren, i ell declarà que, «llevando el apellido que ustedes conocen, no puedo negar que pertenezca a las derechas».

Arran d'aquella resposta, «unos eran partidarios de que se le matara en seguida», mentre que d'altres «consideraban que era mejor atraerle a su causa». A la fi, li digueren que, «por esta vez», el deixaven marxar. I fou així que, «a las tres de la mañana, el siniestro coche devolvía a mi hijo a casa de su tía». Però l'endemà, al voltant de les quatre de la vesprada, «otra vez volvió a detenerse un coche a la Puerta», i dos milicians li demanaren «que les acompañase a declarar ante el tribunal constituido en una casa de la vecina calle del Conde de Altea».

En el seu relat dels fets, Llorente Falcó remarcà que el nou tribunal «parecía constituido por gente más humana». I que, després d'interrogar el fill, «dijéronle que estuviese tranquilo, que no sólo no sería molestado, sino que se le arreglaría una documentación para que pudiera dedicarse a su vida ordinaria». I amb aquesta promesa fou novament retornat a casa de la tia. Per això, més confiat, Llorente Monleón «se echó a la calle» i es dirigí a visitar un antic company de despatx. Degué pensar que ja es trobava fora de perill. Tant, que demanà a la tia que avisara la muller —que «había tenido que esconderse en un garaje»— perquè hi anara amb les xiquetes, ja que «no había visto a su familia desde los primeros días de agosto». Aquella nit fins i tot arribà a telefonar a Vicent Calvo Acacio, secretari de la Cambra Agrícola i company a la redacció de *Las Provincias*, «para preguntarle si podría disponer de algún dinero de su sueldo, para atender a los gastos de su familia».

Però fou el cas que, pocs minuts després de parlar per telèfon, arribaren a casa de la tia «dos hombres de mala catadura» que devien pertànyer a la FAI,¹⁴ preguntaren per Llorente Monleón i «le entregaron un papel». «Salió con aquellos dos canallas», prossegueix Llorente Falcó, «subió en un coche, y éste desapareció en dirección a la plaza de Simón Bolívar. Su tía salió al balcón y ya no se movió de allí en toda la noche. Pero mi hijo no volvió».

L'endemà, en assabentar-se del que havia passat, la germana inicià «las pesquisas para averiguar su paradero». Matilde recorregué les carreteres principals, visità totes les presons i «acudió al Cementerio para enterarse de los cadáveres ingresados». I enlloc no trobà senyals del germà. Fins que «pasaron varios días» i «el *Boletín de la Provincia*, en uno de sus números, dio cuenta de la aparición de un cadáver en el camino de Cuart de Poblet y enterrado en el Cementerio de este pueblo, y comunicaba a la familia que en la Alcaldía de Cuart se hallaban varias prendas de aquel cadáver». Que, a la fi, resultà ser el de Llorente Monleón: «Los pantalones, la camisa y una carterita, donde guardaba el retrato de su esposa y de su hija mayor y algunos papeles de escaso interés». Els objectes de valor, però, «habían desaparecido». I tampoc no pogueren recuperar-ne el cos, perquè els seus «restos, aunque localizados en el cementerio de Cuart de Poblet, en compañía de otros cadáveres, no es fácil ser identificado».

¹⁴ En la ja esmentada carta a Josep Calveras del 20 de març de 1939, també es pot llegir: «Yo me salvé milagrosamente, después de sufrir infinitos contratiempos y grandes persecuciones. A los ocho meses pude salir de Valencia y escapar por Alicante con mi mujer y mi hija. Allí me dejé a mi hijo, no sé si vivo o muerto, porque se lo llevó la FAI y no he vuelto a saber él. ¡Horrible, padre, horrible!».

El seu pare el descrigué com una persona de «convicciones monárquicas» i «un tradicionalista doctrinal» que «afilióse a Renovación Española» i a «la organización tradicionalista» —en referència al partit Comunió Tradicionalista—; que «admiró, desde los primeros instantes, a José Antonio y a sus más destacados partidarios» i que «era un entusiasta admirador de don José Calvo Sotelo». I malgrat que «no se enroló en la vida activa de los partidos, asistiendo a mítines y pronunciando discursos [...], a ninguna actividad derechista regateaba su modesto apoyo».

Molt probablement, el motiu pel qual fou perseguit i assassinat pels antifranquistes cal situar-lo en el fet que, tal com el pare reconegué, «cuando comenzaron los primeros trabajos encaminados a preparar el Glorioso Alzamiento, mi hijo anduvo mezclado con los principales elementos que lo tramaban. ¡Cuántas veces le sorprendí reunido en su despacho de abogado, de la planta baja de nuestra casa, con algunos destacados jóvenes comprometidos en la conspiración!».

San Sebastián com a refugi (físic i anímic)

El coneixement de la mort del fill assenyala el punt d'inflexió que, en març de 1937, canvià per complet la vida de Llorente Falcó. «A partir de aquel momento», afirmà en referència a la infausta notícia, «una intensa melancolía invadió mi alma [...] ¡Cuántas lágrimas llevo derramadas por aquellas calles de San Sebastián!». Però la vida continuava. I, a la fi, «tuve que hacerme un ánimo y sobreponerme a la pena. Mi esposa, mi hija, la viuda de mi hijo, mis nietecitas, reclamaban mi fortaleza. En la casa no quedaba más hombre que yo, pobre viejo en el ocaso de la vida, y con el alma hecha jirones».

En aquell context d'enfonsament anímic i personal, de pèrdua del primogènit, dels béns materials i de desterrament, els Llorente trobaren el suport dels membres de la colònia valenciana que, com ells, s'havien refugiat a la capital guipuscoana. I també, de «la vocación periodística», l'ofici que havia exercit durant tota la vida; ja que, en els mesos posteriors, escriure a les pàgines de periòdics com ara l'ABC de Sevilla, l'*Heraldo de Aragón*, *Nueva Economía Nacional* i d'altres diaris i revistes li permeté tindre la ment ocupada i li proporcionà uns mínims ingressos econòmics.

Així mateix, participà en la confecció del setmanari *Valencia*, que, en arribar a San Sebastián, els membres de la colònia valenciana ja tenien dissenyat i estaven a punt de traure al carrer; i que li fou presentat com «una publicación de combate, y al mismo tiempo que sea órgano de los valencianos»¹⁵. Al respecte, Francesc-Andreu Martínez Gallego,¹⁶ seguint Díaz Esculiés,¹⁷ ha explicat que «la publicación [*Valencia*], impulsada por el carlista barón de Càrcer, se dedicó a realizar “campañas a favor de los insurrectos, a criticar la actuación de los líderes republicanos valencianos y a redactar textos sentimentales dictados por la añoranza”».

Segons avançava l'any 1937, «siempre con la esperanza de que la liberación de Valencia estaba próxima», la colònia valenciana —que s'autoqualificava com a «evadidos de la zona roja»¹⁸— es feia cada vegada més gran: «Iban llegando de Valencia, valiéndose de mil medios, algunos de ellos verdaderamente

¹⁵ Llorente Falcó, Teodoro (1942). *Los valencianos en San Sebastián*. Valencia, Impr. F. Domenech. p. 12.

¹⁶ Martínez Gallego, Francesc-Andreu (2019). *Samuel Ros, del humor nuevo a la camisa vieja (1905-1945)*, Madrid, editorial Verbum, p. 221.

¹⁷ Díaz Esculiés, Daniel (2005). «Els exilis de la guerra civil als Països Catalans (1936-1939)», *Les exils catalans en France*, Jordi Canal, Anne Charlon & Phryné Pigenet (dir.), París, Presses de l'Université Paris-Sorbonne, p. 160.

¹⁸ Llorente Falcó, Teodoro (1942). *Los valencianos en San Sebastián*. Valencia, Impr. F. Domenech. p. 15-16.

heroicos, muchos paisanos nuestros, que nos comunicaban desdichadas noticias de lo que ocurría en nuestra ciudad», assegurà Llorente Falcó.

Quan hi arribaren ell, la dona i la filla la colònia estava integrada per les famílies del baró de Càrcer, el marquès de Labastida, Manuel Momparler, Jacinto Talens, Juan Beneyto, Mariano Cuber, Samuel Ros,¹⁹ Jorge Corbí, Calvo «y algunas más».²⁰ Amb tot, el nostre protagonista afirmà que fou «a mediados del año 1937» quan «la inmigración de fugitivos fue creciendo». Així, a finals d'any, la colònia catalana de San Sebastián «llegaba a las 30.000 personas»; i la valenciana, «a varios millares».²¹ Mentre que «en 1938 San Sebastián estaba ya pletórica de gente». En referència al motiu pel qual tants evadits de la República varen escollir la capital donostiarra com a destí, Llorente Falcó no dubtà a assenyalar que era per «la proximidad del puente internacional».²² És a dir, del denominat PontAVINGUDA, un històric pas fronterer que travessa el riu Bidasoa i uneix les localitats d'Irun i Hendaia.

A propòsit de l'activitat periodística que els refugiats desenvoluparen a San Sebastián durant la Guerra Civil, Martínez Gallego també ha asseverat que «la colonia valenciana, con varios miles de componentes, era muy activa en la ciudad»; i que la capital guipuscoana es va convertir «en centro de la publicística falangista», ja que s'hi «ensayaba la inoculación del miedo en el vencido a través de la represión. Entre 1936 y 1939 fueron ejecutadas 130 personas por su pertenencia a organizaciones frentepopulistas (se sumarían 29 más entre 1940 y 1941). Esto no se contó en el libro de Teodoro Llorente Falcó, *Los valencianos en San Sebastián* (1942)».²³

Al costat d'això, Francesc Pérez Moragón ha afirmat que Llorente Falcó «va saber mostrar en aquell període i després una actitud tan equànime com pogué»; i que *Los valencianos en San Sebastián* «no podria ser posat mai com a exemple de literatura bel·licista, ni revengista».²⁴

La vida a San Sebastián

Certament, més interessat o menys en els seus comentaris, amb errors i encerts, no hi ha dubte que el testimoni més complet i detallat de la manera com va transcórrer la vida de la colònia valenciana a la capital de Guipúscoa ens l'ofereix el repetidament esmentat llibre *Los valencianos en San Sebastián*, que Llorente Falcó publicà amb la voluntat de recollir «las palpitaciones de aquel vivir, con sus dolores, sus inquietudes, sus esperanzas y hasta sus alegrías»; i també, «como recuerdo de aquella estancia, que se prolongó para muchos más de dos años y medio, y como gratitud hacia la ciudad donostiarra, tan acogedora como bella».²⁵ Atesa l'habilitat escripturística de l'autor, a qui podem qualificar com a mestre de periodistes, *Los valencianos en San Sebastián* es mostra com un document eloqüentíssim que, més enllà del punt de vista subjectiu des del qual fou redactat —que en cap moment s'amaga—, aporta informació ben notable al voltant de qüestions relatives a la quotidianitat dels desplaçats, com ara les dificultats per aconseguir un crèdit bancari o una llar.

¹⁹ Martínez Gallego, Francesc-Andreu (2019). *Samuel Ros, del humor nuevo a la camisa vieja* (1905-1945), Madrid, editorial Verbum, p. 221.

²⁰ Llorente Falcó, Teodoro (1942). *Los valencianos en San Sebastián*. Valencia, Impr. F. Domenech. p. 22.

²¹ Llorente Falcó, Teodoro (1942). *Los valencianos en San Sebastián*. Valencia, Impr. F. Domenech. p. 48.

²² Llorente Falcó, Teodoro (1942). *Los valencianos en San Sebastián*. Valencia, Impr. F. Domenech. p. 17.

²³ Martínez Gallego, Francesc-Andreu (2019). *Samuel Ros, del humor nuevo a la camisa vieja* (1905-1945), Madrid, editorial Verbum, p. 221.

²⁴ Pérez i Moragón, Francesc (2016). «Presentació» a: Llorente, Teodor, *Poesies i proses valencianes*, València, Institució Alfons el Magnànim-Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació, p. 18-19.

²⁵ Llorente Falcó, Teodoro (1942). *Los valencianos en San Sebastián*. Valencia, Impr. F. Domenech. p. 5.

La vida dels evadits era complicada, entre d'altres coses perquè, passats els primers dies, «surgía la dura realidad de que el dueño que nos daba mesa y cama tenía que cobrar». I, en aquest sentit, Llorente Falcó explicà que, per a ser beneficiari d'un crèdit, els bancs demanaven «una firma de garantía en la plaza»; tràmit que no era fàcil de superar, ja que «la mayoría de los emigrantes que llegaban no conocían a nadie en San Sebastián». En el seu cas particular, tingué la sort de trobar-s'hi amb el Marqués de Valdeiglesias, «compañero de profesión periodística», que oferí les garanties necessàries perquè el Banc Guiposcoà facilitara al nostre autor «un crédito de cinco mil pesetas».

Amb tot, i com que ningú no podia «permanecer largo tiempo en la fonda o pensión donde se albergaba en los primeros momentos», s'imposava la necessitat de trobar una casa on viure. «Y la única solución era conseguir una vivienda requisada de las muchas que habían dejado los rojos y separatistas en su huida». A l'efecte, els evadits s'adreçaven a l'anomenada Cámara de la Propiedad, on es «pregonaban las habitaciones de que podían disponerse, con indicación del precio». Llorente Falcó assegurà que «tuve la buena suerte de hallar un entresuelito muy bien situado en la plaza del Centenario», que estava integrat per «dos dormitorios, comedor, cuarto de baño, dormitorio para la sirvienta, cocina, un cuarto para trastos y un pasillo»; un immoble que, sens dubte, seria més xicotet que el que havien deixat a València, però que, ateses les circumstàncies, degué semblar-los extraordinari.

D'una altra banda, ben interessants resulten també les festes i reunions que hi realitzaren els membres de la colònia valenciana. I que, en aquelles condicions d'excepcionalitat, devien complir gairebé la funció de teràpia col·lectiva. Així, Llorente Falcó explicà que la primera festivitat a la qual «acudimos los pocos valencianos que constituyeron el primer contingente de refugiados fue la de San Vicente Ferrer», que tingué lloc el 7 d'abril de 1937. «Aquel día salió el [núm. 3 del] semanario *Valencia* llevando en la portada la imagen del glorioso santo, con un pie muy emotivo, y reproduciendo en las planas interiores dos de los altares que en dicho día se erigen en las calles valencianas. Fue un hallazgo encontrar tan oportunas fotografías».

És així com ens assabentem que el grup de valencians tenia «su centro de reunión en el Café Raga, situado en la Avenida, en la desembocadura a la Concha», entre d'altres. I que la diada es festejà amb una missa en la parròquia de Sant Vicent, «construcción de principios del siglo xvi» i «mezcla de edificio religioso y militar». L'eucaristia fou presidida per un capellà originari d'Algemesí. I, en referència a les persones que hi assistiren, Llorente Falcó assegurà que «todos llevaban el alma destrozada, unos porque habían perdido queridos familiares; otros porque ignoraban la suerte de los que dejaron en la ciudad [de València]».

També donen compte d'aquelles reunions reparadores, podríem dir, on els evadits compartien notícies i escalfor humana, els paràgrafs dedicats a la festivitat de la Mare de Déu dels Desemparats —que, com a València, tingué lloc el segon diumenge de maig en la parròquia de Santa Maria, «donde se venera la Virgen del Coro»—; i les celebracions religioses que el nostre autor denominà com «los domingos del Buen Pastor». És a dir, les misses que tenien lloc en el temple parroquial del Buen Pastor, «el más céntrico y el más amplio» de San Sebastián, on «acudía la inmensa mayoría de la población flotante y la más selecta de la ciudad». Era allí on, en acabar la celebració, es produïa «el encuentro inesperado de un amigo que creíamos aún en la zona roja; la noticia recibida por algún refugiado que nos ofrecía interés. Por unos instantes, aquello era un hervidero de saludos, de preguntas, de adioses».

Finalment, un dels textos més inquietants i eloqüents, si més no des del punt de vista actual, que recull *Los valencianos en San Sebastián* és el titulat «Detenidos por hablar en valenciano». Llorente Falcó hi explicà que, durant els anys previs a la contesa bèl·lica, «en Cataluña y Vizcaya» —*id est*, Euskadi—, «conducidas por cerebros equivocados, la planta separatista prendió fuertemente, y no pocas veces fue el idioma el airón conductor de la semilla». I que, en conseqüència, era «natural, y disculpable, que el uso de las lenguas regionales que no fueran la oficial en algunos produjese rencor, y en muchos desagrado».

En aquest context, i atesa la gran quantitat de catalans i valencians que, a partir de 1937, poblaren els carrers de San Sebastián, resultà que «en todas partes, en los hoteles, en las fondas y pensiones, en teatros y cines, en las calles y los cafés», se sentia «más catalán, valenciano y vasco que castellano; y esto, en instantes en que se enarbolaba la bandera de la unidad española contra la desintegración taífista, era poco edificante y despertaba rencor entre los hijos de otras regiones». Fou per això que el governador militar de San Sebastián prohibí l'ús del català en els espais públics; «y que, siendo en realidad la cruzada contra vascos y catalanes recalcitrantes, vinieran a pagarlo los inofensivos valencianos, que jamás utilizaron su verbo más que para expresar sus sentimientos íntimos y con el que nunca renegaron de la patria común», segons asseverava Llorente Falcó.

En aquest sentit, l'autor relatà una de les detencions, més aviat anecdòtica, que patí un grup de valencians; i treia foc a l'assumpte assegurant que «en la comisaría se dieron cuenta de que allí no había materia punible»; que «a lo sumo se impuso una multa de cien pesetas a alguno de los detenidos por haberse alborotado un poco al recibir la primera amonestación»; i que «en lo sucesivo hubo comprensión por parte de todos y no se repitieron más incidentes que el relatado», que al remat fou «motivo de festivos comentarios».

El retorn a casa

Els mesos anaren passant enmig d'una aparent tranquil·litat per als membres de la colònia valenciana de San Sebastián. La processó devia anar per dins, tal com resa la saviesa popular. I el desig i la inquietud que arribara el dia en què pogueren tornar a casa devien ser molt potents. Llorente Falcó assegurarà que «la recuperación de Teruel y el arrollador avance de nuestras tropas hasta Castellón», que es produí en juny de 1938 sota el comandament del general franquista Antonio Aranda Mata, suposà un gran esperó per als evadits de la República: «Fueron motivo de que otra vez el alma valenciana se sintiese gozosa», ja que això els facilitava el retorn a casa, on, no ho oblidem, havien deixat familiars i propietats. I fou així que, cinc mesos després, en novembre de 1938, ell i l'esposa marxaren de San Sebastián en direcció a Saragosa, on degueren romandre unes poques setmanes; per a, durant el mes de desembre, continuar fins a Castelló «con el fin de acercarme a Valencia».²⁶

A la capital de la Plana el matrimoni es retrobà amb la filla, que primer havia exercit «como enfermera en el Hospital del General Mola, en San Sebastián, donde prestó servicios cerca de año y medio», «iba ahora en un equipo de Auxilio Social en Vanguardia» i «hallábase en dicha ciudad levantina» —*id est*, Castelló de la Plana. Llorente Falcó i la dona s'hi establiren «en una habitación pequeñita» —que es convertí en el seu darrer refugi,²⁷ abans de tornar a casa— «esperando el momento de que se emprendieran las operaciones por este frente». És a dir, a l'espera que València fora «alliberada» pel bàndol franquista. Cosa que s'esdevingué al cap de poc més de tres mesos, el 30 de març de 1939.²⁸

«Al día siguiente de la entrada de las tropas, en un camión de la Cruz Roja, llegué yo también a la querida ciudad, preso de la más honda impresión». La seua muller, però —que encara creia en la possibi-

²⁶ Ballester, Josep (1992). *Temps de quarantena. Cultura i societat a la postguerra (1939-1959)*, València, Tres i Quatre, p. 11.

²⁷ Gràcies a la informació que conté la targeta postal inèdita que, el 21 de febrer de 1939, Josep Calveras envià a Teodor Llorente Falcó, és molt probable que, en aquella data, el nostre protagonista i la dona visqueren al núm. 23 (segon, esquerra) del carrer Ramón y Cajal de Castelló de la Plana.

²⁸ Marco, Lucas (2019), «Así cayó Valencia en manos de Franco», www.eldiario.es (30-03-2019).

litat «de que nuestro hijo vivía»—, romangué uns dies més a la capital de la Plana. Llorente Falcó «llegaba a Valencia a las dos de la tarde. Me bajé del camión en la calle de Alboraya, y a pie, mirando a un lado y otro, sorprendido de verme en mi querida ciudad, encaminé mis pasos hacia la antigua casa de mis padres», on trobà, asseguts a taula i a punt de dinar, la neboda, Filomena Bernal Llorente, el seu marit, Josep M. Gutiérrez Martín, i els fills de tots dos.

Posteriorment, «me dirigí a ver a Carmen, la viuda de mi hijo, y a mis nietecitas». «La pequeña la había dejado, cuando salí de mi casa, de tres días. Ahora hablaba ya más que una cotorra». L'esposa, Matilde Monleón, arribà a la Ciutat del Túria uns dies després. I, en referència a la manera com fou assassinat el fill, assegurà que «no quise preguntar». «El silencio que se guardaba entorno mío sobre este asunto era lo bastante elocuente [...]. No he querido tampoco pedir más detalles que los que me dieron en San Sebastián».

Després de la tragèdia

El traumàtic balanç que, passats els mesos, Llorente Falcó realitzà de tot el que li havia succeït entre el 18 de juliol de 1936 i el 31 de març de 1939 deixava entreveure, malgrat tot, alguns brins d'esperança. «La vida renace en torno nuestro. Hemos vuelto al antiguo hogar. No todo lo que teníamos en él lo hemos encontrado; pero la vida exterior se rehace». Difícilment la interior. Als 70 anys d'edat, recuperà el treball al capdavant de *Las Provincias*. I tot sembla indicar que, «després de 1939, els propietaris del periòdic [l'Editorial Domènech] havien passat una pensió a la família de Teodor Llorente i Monleón, ja que havia estat assassinat com a redactor del diari. A la mort de Llorente i Falcó [en 1949], pel que sembla, s'acabà la pensió».²⁹

Siga com siga, el nostre protagonista no pogué superar la desaparició del fill. «Perdí para siempre el compañero, el hijo que idolatraba a su padre. Viviré dos, cuatro años; después nada», escrigué. Així, sentia que la dinastia³⁰ que havia iniciat el seu pare, Teodor Llorente Olivares, s'havia esquinçat per a sempre: «Todas aquellas ilusiones de mi buen padre y que yo luego alimenté, de dejar una descendencia que perpetuase un apellido glorioso, han desaparecido». I és que no hem d'oblidar que l'assassinat de Llorente Monleón es produí en el moment en què s'acomplien els cent anys del natalici de Llorente Olivares: en l'any «de l'esperada i finalment impossible commemoració del centenari del seu naixement».³¹

Però si incisiva i profunda era la ferida que atenallava Llorente Falcó, el relat assenyala que encara ho era més la que patia la muller, Matilde Monleón, a qui el nostre protagonista observava «con las lágrimas siempre en los ojos, llevando tras de ella, de una habitación a otra, el retrato de su hijo, unas flores, unas luces y unas oraciones». Per a concloure que «el dolor la va consumiendo» i que «ya no es más que una sombra de lo que fue». Fins al 7 de febrer de 1942, dia en què va morir.³²

²⁹ Pérez i Moragón, Francesc (2016). «Presentació» a: Llorente, Teodor, *Poesies i proses valencianes*, València, Institució Alfons el Magnànim-Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació, p. 19.

³⁰ Poc abans de morir, Llorente Monleón s'autoqualificà com a «continuador de una dinastía», ja que era l'únic mascle dels set nets que tingué Teodor Llorente Olivares.

³¹ Pérez i Moragón, Francesc (2016). «Presentació» a: Llorente, Teodor, *Poesies i proses valencianes*, València, Institució Alfons el Magnànim-Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació, p. 10.

³² Així comunicava Llorente Falcó la mort de Matilde Monleón Torres a Josep Calveras tres setmanes després, el dia 1 de març de 1942: «He tenido una gran desgracia. El día 7 de este mes falleció mi querida esposa. La muerte de mi hijo la destrozó por completo, y desde que supo la terrible noticia ya no vivió mas que sufriendo. No tuvo fuerzas bastantes para sobreponerse al dolor».

Malgrat que no es tracta d'una narració neutral i que, fins i tot, és possible que estiguera guiada per l'oficialisme de principis dels anys quaranta i el desig de justificar la repressió franquista, el relat de Llorente Falcó permet accedir a la visió dels fets que devien tindre moltes de les persones que, durant la guerra del 1936-39, i per uns o d'altres motius, s'alinearen amb el bàndol franquista. És a dir, de les persones que impulsaren el setmanari *Valencia*. I, per oposició, també permet albirar com es degué viure la situació contrària. És a dir, com degueren patir i actuar les persones d'ideologia republicana que quedaren retingudes en la zona controlada pels colpistes; persones que, en veure's amenaçades de mort, hagueren de viure amagades; i que, a la fi, una vegada el franquisme es declarà vencedor, varen ser represaliades i/o hagueren d'emprendre el camí de l'exili, exterior o interior.

Perquè, a la fi, el relat de la peripècia de Llorente Falcó explica de quina manera, en un context bèl·lic, el clima social esdevé irrespirable, irracional i traumàtic; es deshumanitza i radicalitza fins al punt que, a la fi, tothom és o pot ser sospitós de desafecció. I, en conseqüència, amenaçat i perseguit. Són circumstàncies que cal tindre presents a l'hora de llegir una publicació de combat com el setmanari *Valencia*; un dels objectius del qual fou donar cobertura mediàtica als insurrectes, tal com tot seguit podrem comprovar.

VALENCIA, UNA PUBLICACIÓ DE COMBAT

El primer número del setmanari *Valencia* va aparèixer el 24 de març del 1937 i el darrer, el 24 d'octubre del mateix any. En realitat, hauria d'haver eixit el dia 17 però es retardà, segons els promotors, «por causas ajenas», probablement per qüestions relacionades amb la producció, perdent l'oportunitat de fer-ho coincidir amb la festa de Sant Josep. De *Valencia* arribaren a publicar-se 32 números. Es tractava d'un periòdic amb format berlinés (que té unes mesures aproximades de 47 x 31,5 cm), és a dir, més menut que els formats de fulla gran i més gran que el denominat format tabloide. En aquest cas fa exactament 48 x 32 centímetres. En el projecte inicial havia de fer quatre pàgines, encara que el primer número aparegué amb huit, però amb l'advertiment que el format ordinari seria de 4 i que dependria dels lectors que es mantinguera la xifra de 8. Cal pensar, per tant, que la resposta va ser satisfactòria ja que aquest número de pàgines perdurà per a tot el períple vital de la publicació. El setmanari *Valencia* tenia un cost per exemplar de 15 cèntims, però es podia fer una contribució mínima de 25 pessetes que donava dret a rebre la publicació durant tot el temps que es publicara; i a figurar com a subscriptors en la llista d'honor que s'havia de donar a conèixer a València en acabar la guerra. La part administrativa i de publicitat del setmanari, la portava l'agent comercial Ramon Ortiz Bau.

La iniciativa de crear un mitjà adreçat als valencians instal·lats a San Sebastián havia estat cosa de Joaquim Manglano i Cucaló de Montull, baró de Càrcer, que se situava al capdavant de la Delegació Tradicionalista de València a San Sebastián, després delegat provincial de la FET y de las JONS, i del seu cercle més pròxim. Per això, inicialment, el director va ser el secretari del baró, l'advocat de Carcaixent Jacint Talens Albelda, que era qui portava el pes del setmanari. Talens havia estat col·laborador de *Las Provincias* i era autor del llibre *Bajo la cruz gamada. Impresiones de la Alemania actual* (1934). Ara bé, en el número 18 hi ha un text de comiat d'algú que signa amb les inicials MSE, la identitat del qual no hem pogut esbrinar, a qui s'identifica com al director del periòdic: «Nació Valencia como órgano de la Junta Carlista de Guerra del Reino de Valencia. Dicha Junta Carlista lo aportó con toda lealtad a la Unificación decretada por el Generalísimo, y hoy es el órgano oficial de la Falange Española Tradicionalista y de las JONS del Reino de Valencia». «Hoy al marchar a mi puesto de combate, dejo de dirigir el semanario, al cual consagré mis esfuerzos desde que tuve la fortuna de escapar de la zona roja y de llegar a tierra española». D'altra banda, segons consta en el perfil biogràfic de Juan Beneyto Pérez, autor de diverses col·laboracions, que s'havia acomiadat en el número 28 en passar a formar part de l'Agencia Nacional de Noticias, Beneyto havia estat director de *Valencia* amb Llorente Falcó, tot i que aquest últim no dona en el seu llibre cap notícia al respecte. És més, quan Llorente arriba a San Sebastián, el projecte ja està conformat, ja que veié les galerades del primer número. Segons el testimoni recollit pel mateix Llorente del cap de la Junta Carlista de València, es tractava de fer «una publicación de combate y, al mismo tiempo, que sea órgano de los valencianos».³³ «Nunca se trató de crear sólidamente un órgano de opinión y menos aún una empresa con miras a beneficios».³⁴ Com han coincidit en assenyalar diversos autors, en el context de la guerra la propaganda seria l'aspecte dominant dels mitjans de premsa.³⁵ Per a comprendre

³³ Llorente Falcó (1942). *Los valencianos en San Sebastián*. Valencia, Impr. F. Domenech, p. 12.

³⁴ Llorente Falcó (1942). *Los valencianos en San Sebastián*. Valencia, Impr. F. Domenech, p. 14.

³⁵ Al respecte, vegeu, per exemple, les diverses col·laboracions d'*Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad* (1900-1990), Jesús Timoteo Álvarez y otros, 1989, Barcelona, Ariel. També, *Historia del periodismo valenciano. 200 años en primera plana*. Antonio Laguna Platero, 1990. Publicacions de la Generalitat Valenciana.

l'abast de *Valencia* s'ha de tenir present que l'ambient editorial que es viu a la capital basca és d'una gran efervescència. A banda de la premsa diària, durant el temps de la guerra es publiquen a San Sebastián revistes de tota mena, com la gràfica *Fotos* o *Vértice*, *Revista Nacional de la Falange*; la revista d'humor gràfic *La Ametralladora*, precedent de *La Codorniz*; la femenina *Y* i la infantil *Pelayos*, que donaria pas amb la unificació a *Flechas y Pelayos*, entre altres. Maraña³⁶ n'ha comptabilitzat una dotzena, una concentració de l'edició que només era possible en un escenari menys militaritzat que Burgos, Valladolid o Salamanca. A més, però, hi havia tres diaris: *La Voz de España*, el *Diario Vasco* i el vespertí *Unidad*. *Valencia*, que tingué la redacció i administració en el carrer Prim, 21 de San Sebastián fins el número 4 i, a partir del número 5, en el 19 del mateix carrer, en uns locals probablement incautats, es componia i s'imprimia en els tallers de *La Voz de España*. Aquesta capçalera havia esta fundada el 15 de setembre del 1936 per l'impuls de militants carlins i a partir de dos diaris ja desapareguts. Seria, per tant, referència i model per al setmanari *Valencia*.

El darrer número va aparéixer el 24 d'octubre del 1937. Ho va fer sense cap comunicació prèvia. En principi, sorprén que cessara de manera abrupta, ja que mantenia en els darrers temps fins a una pàgina i mitja de publicitat. Tampoc cap dels textos del darrer número feia presagiar aquell final. Ni menys encara l'esdevenir de la guerra augurava cap punt d'inflexió perquè els refugiats pogueren abandonar la ciutat amb el propòsit de retornar als llocs de procedència. Si prenem com a referència el cas de Llorente i la seua família supervivent, segons el seu testimoni, no va ser fins el novembre del 1938 que abandonaren San Sebastián per a anar apropant-se a València. Tornant al final del setmanari, el mateix Llorente apunta una explicació de tipus tècnic perfectament plausible: «Cada día era más difícil que los talleres tipográficos, muy escasos y con un volumen de trabajo enorme, pudieran atender a estas otras publicaciones menores».³⁷ A banda, el fet que s'interrompera el setmanari sense cap avís pot portar a pensar que podria també haver estat fruit d'alguna consigna per a acabar amb els vestigis del tradicionalisme carlí que havia perdut el pols amb els falangistes. En tot cas, Llorente coneixia el final de *Valencia* perquè en el darrer número publicà, amb el pseudònim habitual de Víctor Sánchez, «*Valencia* y la Fiesta de los caídos», un text en què, amb pràcticament un any d'antelació, anuncia «una efemérides gloriosa para Valencia»: l'aniversari de l'entrada a la ciutat el 8 d'octubre de 1238 del rei Jaume I, com també la victòria dels insurrectes: «El séptimo centenario de la constitución del reino valenciano no se celebrará con menos brillantez el 8 de octubre de 1938 porque al acontecimiento recordado se unirá la alegría de la nueva liberación realizada por los ejércitos nacionales».

Els fils temàtics del setmanari

Els setmanari *Valencia* tenia un ull en les evolucions de la guerra des de la perspectiva del bàndol insurrecte i un altre en l'estat de les coses a València, el que comportava el desassossec per l'estat de les famílies, els amics i les propietats incautades. Dit d'una altra manera, *Valencia* es consagra a donar suport al bàndol insurrecte i a la crítica acarnissada a la República i als seus dirigents, sense perdre de vista el transcurs de la guerra. Llorente ho sintetitza amb aquestes paraules: «Se llevó muchas veces a la picota

³⁶ Maraña, Félix (1990). «San Sebastián, centro cultural y editorial durante la Guerra. La Ametralladora y otras publicaciones». En *Comunicación, cultura y política durante la II República y la Guerra Civil*. Tomo I. País Vasco (1931-1939). Dir. Manuel Tuñón de Lara. Bilbao. Universidad del País Vasco, p. 203.

³⁷ Llorente Falcó (1942). *Los valencianos en San Sebastián*. Valencia, Impr. F. Domenech. p. 14.

a los capitostes rojos que mangoneaban la vida en Valencia y se hicieron valientes campañas en favor de las ideas del nuevo régimen, así como se daba cuenta del curso de la campaña, y no faltaban tampoco nunca las notas sentimentales que dictaba la prolongada ausencia de la región querida y del hogar perdido».³⁸ Des d'aquesta perspectiva, el repertori temàtic de *Valencia* assumeix plenament la bastida retòrica del bàndol «nacional», al qual estava adscrit el grup impulsor del setmanari i gran part de la comunitat de valencians a qui anava adreçat; però sense renunciar a la seua adscripció tradicionalista, que queda patent des de primera hora. Al respecte, cal tenir present que el 15 de juliol del 1936, els dirigents de la Comunió Tradicionalista decidiren sumar el carlisme al moviment militar contra la II República, a la qual cosa hauria contribuït, entre altres factors, l'assassinat de Calvo Sotelo i l'acceptació del general Mola per l'escenari suggerit pel general Sanjurjo, l'home de confiança dels carlins en la trama militar, per a evitar una escisió interna i per traure'n partit.³⁹

El carlisme, que des del triomf de la República el 14 d'abril de 1931 havia preparat militarment la rebel·lió, organitzaria i sostindria en els tres anys de guerra més de 40 *tercios* de requetés. Es calcula que un mínim de 60.000 efectius en tres anys, formats, sobretot, per voluntaris majoritàriament de classe mitjana urbana. Els combatents carlins s'integrarien en les columnes enviades als fronts d'Aragó, del País Basc i del Guadarrama. D'altra banda, un elevat nombre d'afiliats i simpatitzants de la Comunió Tradicionalista, sobretot bascos, catalans i valencians, es refugiaren en la zona controlada pel seu bàndol. Encara que en un principi es va mantenir la ficció d'una espècie d'aliança entre carlins i militars, els fets anirien desmuntant-la una i altra vegada.⁴⁰ El panorama inicial era incert. D'alguna manera, *Valencia* també se'n va fer ressò. Segons el testimoni del periodista català Carles Sentís, autor de «Catalanes en San Sebastián», «algunos esperaban todavía que se produciría una restauración monárquica. Otros, que habría un Gobierno militar pero con evolución hacia el civil, tal como ocurrió después de los hechos del 6 de octubre. Había otros, inspirados por el Requeté, que pensaban en una posible instauración monárquica carlista; otros, finalmente, preveían, dada la influencia extranjera, el establecimiento de un fascismo a la imagen y semejanza del italiano, que había apadrinado y ayudado todo el tiempo al Gobierno de Salamanca. Había pocos fascistas propiamente dichos en San Sebastián. Razón: los que eran personalidades del “partido” estaban en Burgos u otros lugares; San Sebastián era no solamente una retaguardia para lo militar, sino también para lo civil».⁴¹

Als carlins els inquietava des de primera hora el perill d'una pèrdua d'identitat en el magma antirepública.⁴² Javier Tusell s'ha referit a l'existència en la segona meitat del 1936 d'un proto-Estat carlista que Franco hauria decidit eliminar a partir d'un determinat moment. Primer amb el desterrament del cap de la Junta Nacional Carlista de Guerra, Manuel Fal Conde. Tampoc va ajudar la prepotència ni la voluntat dels falangistes d'absorbir els carlins. Col·laboració o resistència seria el dilema en endavant. Falangistes i carlins negociaren amb l'objectiu d'impulsar una reunificació des de baix.

Però, el 19 d'abril del 1937, Franco dicta el «Decreto de unificación». La unificació es fa des de dalt. Tradicionalisme i Falange resten units en un partit únic, FET y de las JONS. La resta de formacions polí-

³⁸ Llorente Falcó (1942). *Los valencianos en San Sebastián*. Valencia, Impr. F. Domenech. p. 14.

³⁹ Canal, Jordi (2006). *Banderas blancas, boinas rojas. Una historia política del carlismo, 1876-1939*. Madrid, Marcial Pons, p. 325.

⁴⁰ Canal, Jordi. *Ibid*, p. 331.

⁴¹ Sentís, Carles (1986). «Catalanes en San Sebastián». En *Cataluña en la guerra civil española*. Barcelona. Biblioteca de La Vanguardia, p. 217.

⁴² Canal, Jordi (2006). *Banderas blancas, boinas rojas. Una historia política del carlismo, 1876-1939*. Madrid, Marcial Pons, p. 333.

tiques desapareixen. Franco passa a ser el cap del partit. Les reaccions dels carlins foren diverses. L'entusiasme predominà en la rereguarda. En el front, entre els requetés va ser major la desorientació, amb excepció dels «tradicionalistas sanos», és a dir, els navarresos, alguns bascos i de La Rioja. Els carlins es dividiren entre els que havien començat a preparar-se per a la resistència, els que havien optat clarament per la col·laboració i els desenganyats que s'inclinaven per la desmobilització. En aquest context, el 18 de juliol del 1937 (núm. 18), amb ocasió del primer aniversari de l'«Alzamiento», el titular de portada de *Valencia* diu: «A los héroes y mártires de la Gran Cruzada Nacional. Ante Dios nunca serás héroe anónimo (de la ordenanza del Requeté)». Baix, un editorial que porta per títol «Tres hombres y una Patria» acompanyat de tres fotografies: dalt Franco, «Generalísimo de los ejércitos de España»; i baix a l'esquerra Fal Conde, «Jefe Nacional de Requetés» i a la dreta José Antonio Primo de Rivera, «Jefe Supremo de las milicias de Falange». En la pàgina següent, la transcripció del discurs de Franco i, posteriorment, a la columna esquerra, el text «La ordenanza del Requeté»; i, al costat, un altre titulat «¿Qué es el Requeté?». Aquest procés es pot copsar en més ocasions al llarg de les pàgines de *Valencia*. Primer, a través de la informació que mostra la capçalera del setmanari. Quan apareix el primer número, sota el nom porta el lema «Semanario órgano de la Junta Carlista de Guerra del Reino de Valencia». Quatre setmanes després, en el número 5, la referència carlina ha desaparegut i ha estat substituïda per la de «Semanario gráfico y de información». Els números 8, 9 i 10 porten el lema «Dios-Patria-Rey», que en *La Voz de España* apareixia des del 28 d'abril. I a partir del número 11, del 5 de juny, l'al·lusió a l'ordenança requeté és substituïda per la de «Órgano oficial de la F.E. Tradicionalista y de las J.O.N.S. de Valencia», moment en què també apareix en *La Voz de España*.

Un altre element significatiu és la iconografia de la capçalera. Des del número 1 fins el 14, que apareix el primer dia de juliol, a l'esquerra està l'escut del rei En Jaume I i al mig l'àguila bicèfala carlista requeté. Però, a partir del número 15, l'escut del rei desapareix i ocupa el seu lloc l'escut requeté; i en lloc d'aquest últim, a la dreta, apareix el de Falange. Aquesta distribució es mantindrà així fins al número 31. En el 32, el darrer, l'escut requeté ha desaparegut, havent estat substituït pel jou i el feix de fletxes de Falange.

Al llarg de les pàgines de *Valencia*, les referències al carlisme són freqüents, sobretot en els primers números. Entre altres, en el primer es publicà una semblança de Manuel Fal Conde, cap de la Junta Nacional Carlista de Guerra, que Franco va obligar a exiliar-se a Portugal si no volia ser sotmés a consell de guerra per impulsar una Real Academia Militar de Requetés sense la seua autorització. El general rebel suprimí també, arran dels incidents provocats per la Unificació, una acadèmia semblant organitzada per Falange. També és significatiu l'agraïment que en el primer número es fa als carlins de Guipúscoa, a la Junta de Guerra i a *La Voz de España*, en els tallers del qual s'imprimeix el setmanari, com també són freqüents les crides als lectors perquè s'inscriguen en les diverses formacions carlines. Als joves, perquè ingressen «en el tercio de la Virgen de los Desamparados»; als homes d'edat, en el Requeté Auxiliar; a les dones en «Las Margaritas», que prenen el nom de la primera dona del pretendent Carlos VII i que tenien assignades funcions en l'àmbit de l'educació, obres pietoses, beneficència i sanitat; i als menuts, en «Los Pelayos», que eren xiquets uniformats com els requetés que passaven el temps en guàrdies, passejos, marxes militars, gimnàstica, futbol i cerimònies religioses. També se sol·licitava la mobilització de «Madrinas de guerra», «una 'institución' que consistía en recibir o escribir cartas desde las aburridas posiciones o inacabables puestos de guardia en los frentes».⁴³

⁴³ Sentís, Carles (1986). «Catalanes en San Sebastián». En *Cataluña en la guerra civil española*. Barcelona. Biblioteca de La Vanguardia, p. 216.

El Generalísimo i els seus generals

Tot i aquests anhels tradicionalistes, el culte del setmanari als artífexs de l'«Alzamiento» queda palés des de primera hora. Sobretot, al líder. Quan apareix *Valencia*, Franco és des de l'1 d'octubre del 1936, en què es publica el decret de nomenament, «Jefe del Estado Español y Generalísimo de los Ejércitos Nacionales de Tierra, Mar y Aire». Des d'aleshores hi havia un comandament militar únic però cap cohesió política, cosa que es posa de manifest en les referències tradicionalistes assenyalades. Així, una foto de Franco il·lustra la portada del primer número. També ho farà amb ocasió del primer aniversari de la seua proclamació com a cap de l'Estat i dels tres exèrcits, quan es commemora el «Segundo Año Triunfal», quan s'aprova el «Decreto de Unificación», en el primer aniversari de la proclamació de Franco com a «Jefe del Estado Español y Generalísimo de los Ejércitos Nacionales de Tierra, Mar y Aire», i quan «la magnífica gesta victoriosa en Asturias». Si durant els primers temps ho fan en nom de la Junta Carlista de guerra del Reino de Valencia i del mateix setmanari, després serà ja sempre en nom de Falange Española Tradicionalista y de las JONS de Valencia. Tot i això, tres mesos després de l'entrada en vigor del «Decreto de Unificación», l'obertura del número està dedicada a felicitar l'aniversari a l'«Augusta Señora Doña María de las Nieves de Braganza». La coneguda com a Doña Blanca es va casar amb Alfons Carles de Borbó, duc de San Jaime i pretendent carlí al tron espanyol, i va ser reina consort titular d'Espanya, França i Navarra per als carlins.

Tammateix, el setmanari ret culte des de primera hora als principals caps del Movimiento, el generals que acompanyaven Franco en el colp d'estat. *Valencia* publica perfils i semblances biogràfiques dedicades als militars «artífices de la victoria», com els generals Mola, Millán Astray, Varela, Monasterio, Queipo de Llano o el coronel Beorlegui.

També són freqüents, entre les pàgines de *Valencia*, les referències a tres dels pilars ideològics de la Falange i l'extrema dreta conservadora espanyola durant i després de la guerra: l'antisemitisme, l'anticomunisme i l'antimaçoneria. Pel que fa a aquest últim, de manera periòdica apareixen textos contra aquesta organització internacional filantròpica, que consideren «el alma de todas las fuerzas destructivas que se concitaron con el común objetivo de hundir a España». Alguns d'ells, signats, com un del marquès de Santacara, el fals parapsicòleg, amb el títol de «La franc-masonería». L'objectiu és alertar els espanyols dels «perills» de la maçoneria. En un d'ells s'explica quins són els seus objectius i els mitjans, a més de les actuacions a Espanya, afirmant-se que l'ordre d'assassinar Calvo Sotelo, «el crimen más refinado de Estado que ha registrado la Historia», va eixir de la Rue de Cadet, 16, de París, seu del Gran Orient de França.

Les referències a l'anticomunisme apareixen, sobretot, en els darrers números. En un dels textos, dedicat al nacionalsocialisme alemany i il·lustrat amb una foto de Hitler, es destaca la següent frase: «Sin Alemania el comunismo hubiese logrado pasear su antorcha incendiaria por el mundo». Un altre article, «El comunismo sin careta», va signat pel Dr. Goebbels. Fay de París, l'historiador i assagista francès Bernard Fay, signa l'article «Las posibilidades de éxito del comunismo».⁴⁴

L'antiestatutisme també concita part dels atacs del setmanari. En l'article anònim «Los estatutos» es diu que: «Entre las muchas atrocidades de que serán responsables ante la posteridad los hombres de esta nefasta Segunda República, una de las mayores será la de haber agravado en forma alarmante el problema de los nacionalismos liliputienses, con los Estatutos regionales».

⁴⁴ Bernard Fay seria després encarregat de la repressió antimaçònica durant l'ocupació alemanya de França. Visità durant la guerra l'Espanya franquista i publicà un llibret sobre aquella estada.

La sintonia de *Valencia* amb els feixismes europeus es també manifesta. Al respecte, l'exalcalde de València i publicista Mariano Cuber publicà diverses col·laboracions en el setmanari en què es feia ressò dels principals referents europeus pel que fa a aquest moviment polític desenvolupat després de la Primera Guerra Mundial a països europeus com Alemanya, Itàlia, Portugal i Bèlgica. Segons Llorente, en la tertúlia de la qual tots dos formaven part, Cuber solia fer esment de les darreres novetats bibliogràfiques i notícies relacionades que aconseguia escoltar en les ràdios estrangeres. També són freqüents entre les pàgines del setmanari les al·lusions, a través de textos i fotografies, a Mussolini i a Hitler, en allò que en algun cas podria semblar una tàctica per evitar els efectes de la Unificació, negatius per al carlisme.⁴⁵

Una mirada posada en la terra estimada i les llars perdudes

Un altre dels focus d'interés de *Valencia* està posat en la terra d'origen, el que representa la preocupació pel destí dels que s'han quedat, la família i els amics, com també dels béns i les propietats abandonades per salvar la vida. El setmanari es fa ressò de les novetats que arriben des de la zona republicana, la major part de les quals estan relacionades amb les víctimes de la repressió. Així, s'informa de la mort en «La matanza de la Modelo de Madrid» del metge valencià José María Albiñana, líder i fundador del Partido Nacionalista Español; de l'afusellament del cap de la Falange a Oriola, Antonio Piniés y Roca de Togores; com també es recull el relat del martiri del rector de Museros, Emilio Ferri Calatayud. També es dona notícia de l'ajusticiament de Rafael Ramon Llin, consiliari de la Casa de los Obreros Católicos, «la primera víctima escogida de entre la población civil para ser inmolado en aras de la *democracia popular*». *Valencia* també va reproduir un article publicat per Llorente a l'ABC, titulat «Los aristócratas valencianos asesinados», on fa un inventari de les víctimes de famílies valencianes il·lustres castigades «por el odio marxista». En la pàgina següent el mateix autor, ara signant amb les inicials V. S., fa un relat cru dels detalls que haurien envoltat la mort del notari de Pedreguer Augusto Villalonga a mans d'un grup de milicians incontrolats de Dénia quan estava amagat a Moraira.

La confusió en aquell temps era gran, cosa que va provocar la publicació de notícies sense contrastar, com va ser el cas de l'afusellament del dirigent de la CEDA, però fidel a la República, Lluís Lúcia, quan en realitat va ser empresonat el febrer del 1937 després d'haver sigut capturat a Cantavieja, on estava amagat. Una altra d'aquestes informacions va ser la de l'assassinat del canonge de la Col·legiata de Sant Bartomeu de València, Juan Benavent, que, segons la publicació, s'havia amagat a Sueca on havia estat localitzat i mort després de martiritzar-lo. Poques setmanes després va aparéixer viu a San Sebastián. Sembla que l'havien confós amb un sacerdot assassinat a Sueca o Sollana de cognom també Benavent.

Els qui feien *Valencia* estaran molt pendants del calendari de les commemoracions religioses, cosa comprensible considerant la seua filiació tradicionalista. El primer número del setmanari apareix després de Sant Josep, el 24 de març, i porta una invocació inicial a sant Vicent Ferrer, que en el santoral catòlic se celebra el 5 d'abril i a València, el segon dilluns de Pasqua; raó per la qual la portada del número 3, del 7 d'abril, està dedicada també al sant. També hi ha a l'interior dues fotografies de les populars representacions dels miracles.

La portada del número anterior, el 2, està dedicada a la Mare de Déu dels Desemparats. En el 7 també apareix una foto i un perfil de la patrona de València. Dins hi ha el programa de la celebració organitzada

⁴⁵ Per qüestions religioses, el carlisme havia estat favorable a Mussolini i contrari a Hitler.

per Falange Tradicionalista de las JONS valenciana a San Sebastián per als dies 9 i 10 d'abril. La missa del primer dia va ser oficiada pel bisbe de Solsona, Valentí Comellas, eclesiàstic, d'altra banda, catalanista i antifranquista, i va comptar amb la participació de l'Orfeón Donostiarra. Per la vesprada hi hagué processó al convent de Religiosas Madres de Desamparados y San José de la Montaña, segons Llorente. Com ja ha sigut dit, el segon diumenge de maig del 1937 la colònia valenciana va voler celebrar també pel seu compte la festa de la patrona de València. A la missa es va traslladar una imatge de la Mare de Déu que es va localitzar en un convent asil del barri de Gros on es venerava la patrona de València. En el número 9 es publicà la crònica d'aquesta commemoració, amb una nota que diu: «Por las especiales circunstancias por las que atravesamos nos abstenemos de publicar fotografías de la procesión y concurrentes. Ya las publicaremos en su día». *Valencia* també es va fer ressò de la celebració de la Fiesta de la Raza al número 30 i del dia de Cristo Rey al 31.

Delacions i acusacions

Quan es llegeixen les pàgines de *Valencia* crida l'atenció, sobretot en els primers números, les reiterades peticions que es fa als lectors perquè denuncien amb noms i cognoms els caps i artífexs de la repressió republicana i contenen els testimonis de les seues experiències personals. Ja en el primer número, els qui fan *Valencia* conviden tots els valencians «a enviar una relación de lo que te pasó a ti [...], de lo que viste, de quienes te hicieron mal a ti o a tus amigos. Si no sabes sus nombres danos sus apodos, sus señas personales. Este Archivo será una garantía para todos los valencianos y para ti mismo». La destinatària és una denominada «Oficina de Investigación y Responsabilidad» amb adreça en la mateixa seu del setmanari.

Al llarg de les pàgines de *Valencia* van succeïnt-se les denúncies, moltes d'elles en una secció titulada «Figuritas rojas», que abasten tant la classe política: «Los que vendieron a Valencia: Cano Coloma, Manuel Alonso Giner, Vicente Fe Castell, Sigfrido Blasco, García Berlanga, Felipe Ferrer»; com artistes plàstics: Josep Renau, Vicent Beltran, Rafael Bargues; com intel·lectuals «que dan orientación a los asesinos de la CNT, la FAI y la UGT», entre els quals Max Aub, els germans Josep i Joan Renau, els Gaos, J. Castelló, Àngel Soriano i Carlos Vallejo; els membres del Comité de Vigilancia Antifeixista i el Comité de Salud Pública, en el qual apareixen Maximilià Thous Orts —lletrista de l'Himne de l'Exposició, declarat Regional durant la dictadura de Primo de Rivera, a qui qualifica d'«escritor ramplón» i «sablista professional», i el seu fill, Maximilià Thous i Llorens. Però, a més d'aquestes personalitats conegudes, també publiquen els noms d'aquells que es posaren al capdavant de la repressió en pobles i ciutats. Així, en el número del 14 d'abril, apareix una relació de «10 asesinos de los 50 que tenemos fichados en Vila-real».

També donen a conèixer llistes de personalitats polítiques espanyoles fugides a l'estranger «que han traído la República», entre els quals Azorín, Ortega, Arniches i Marañón. En el text breu titulat «Sabandijas de la España roja», es fa referència amb noms i cognoms a republicans espanyols refugiats a Marsella.

En el número 30 hi ha un article dedicat a desacreditar els principals líders republicans. El text, anònim, es titula «El equipo de desalmados. Declaraciones del tonto de La Banda», i va adreçat a «el equipo de bandoleros que forman el Frente Popular», entre els quals està Azaña: «un sapo vanidoso, sucio y maloliente, cruel y cobarde»; Jiménez Asúa: «fino, perfumado, con pasos de perdiz y actitudes versallescas»; Casares Quiroga «es el tipo auténtico de criminal nato; un bicho venenoso como la víbora, que goza haciendo el mal desinteresadamente», i Largo Caballero, de qui destaca la «ignorancia cerril y enciclopédica». Un article sobre la suspensió del periòdic *La Correspondencia de Valencia* per decret del Ministeri de Governació republicà a conseqüència dels comentaris fets sobre una sessió de les Corts, serveix per a difamar diversos periodistes: «el sismoso [Francesc] Almela Vives, volteriano, que ladinamente,

había sabido ocultarse tras la cortina...», i «el sandio Simón Barceló (Josumebár)», entre altres més com Isidre Escandell, Nebot, Estellés i Dasí.

Durant el temps en què es publicà *Valencia* no cessaren d'animar els lectors a denunciar, també, els maçons: «por enemigos y traidores a la religión y a la patria». En el número 16 apareix una nota amb el títol «Monstruos de la revolución» en què es dona l'adreça, a Montpeller, de la dona i el fill del diputat per València del Front Popular i president del Tribunal de Garanties Constitucionals durant la guerra, Pedro Vargas Guerendiain. S'hi afirma que Vargas remet, suposadament, a la muller cada cert temps les joies de què s'incauta a Espanya. També denuncia que el comandant Gonzalo Navacerrada, «presidente del famoso Tribunal de Salud Pública de Valencia y Jefe de la policía roja... se encuentra en París donde piensa en fijar su residencia para *in aeternum*». «Te advierto 'Gonzalín'», diu l'autor del text que signa com MacCohen, «que aunque anunciaste mi fusilamiento en aquella noche plácida de septiembre, no te guardo rencor, pero te aconsejo que te marches a Rusia que será el único lugar [en] que estarás seguro».

Taronges, arròs i cebes

Les evolucions de l'agricultura, en particular el comerç dels cítrics, l'arròs i les hortalisses incautades als propietaris i gestionats pels dirigents republicans, també van ocupar les pàgines de *Valencia* de manera recurrent. L'agricultura valenciana, especialment els productes d'exportació, eren importants en la pau però també en la guerra, en aquest cas per a la República que va socialitzar l'exportació dels cítrics i d'altres productes.⁴⁶ Després d'un primer intent de control mitjançant una xarxa de sindicats en els pobles productors impulsada per la CNT i el seu Sindicato Unido Regional de Trabajadores de la Exportación Frutera (SURTEF), l'octubre del 36 es va crear el Consejo Levantino Unificado de Exportación Agrícola (CLUEA), l'organisme exportador que havia de controlar les vendes en l'exterior durant la campanya del 36-37. Promogut per la UGT i la CNT, tractava de representar tots els sectors implicats en el negoci de la taronja. Des de la confecció en els pobles a l'abastiment dels mercats internacionals. En cada poble citrícola es van crear Comités Locals d'Exportació de Frutes (CLUEF). Aquests s'incautaren de tots els béns dels exportadors locals i dels magatzems de taronja. També confiscaren les marques comercials més acreditades. Cada CLUEF era receptor de la taronja produïda en cada localitat, que procedia de les col·lectivitats, les cooperatives o els propietaris individuals, i que un cop confeccionada lliuraven al CLUEA, que s'ocupava de la resta, com el transport o la xarxa de representants en l'exterior i fixava preus. També era intermediari entre el Govern i els productors. A més, es pretenia una regeneració del sector que havia perdut el crèdit en l'exterior per descuidar la qualitat del producte i per l'afany especulatiu. També haurien agreujat la crisi, a partir del 1933, les mesures proteccionistes que els principals mercats, sobretot Anglaterra, havien adoptat davant le recessió econòmica mundial.

En aquest escenari, la indignació dels comerciants i grans propietaris agrícoles, una representació dels quals formaven part de la colònia valenciana refugiada a San Sebastián, era gran. Ho confirma Llorente quan escriu que, en arribar a la seu de la Delegació Tradicionalista de València a la capital guipuscona, es trobà el baró de Càrcer i alguns comerciants de taronges «que se mostraban indignados por el despojo de

⁴⁶Sobre aquesta qüestió, Aurora Bosch, «Llega la revolución. Las experiencias colectivistas de los trabajadores valencianos», al vol. *La economía revolucionaria de La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana*, vol. 4. Editorial Prensa valenciana, 2006, pp. 31-69.

«La exportación de cítricos: del CLUEA a la CEA», al vol. *La economía revolucionaria. La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana*. Aurora Bosch Sánchez, vol. 4. Editorial Prensa valenciana, 2006, pp. 86-95.

que habían sido objeto los agricultres y la forma como los rojos habían montado el negocio de la exportación».⁴⁷ El baró, que del conservadorisme havia passat al carlisme durant la República, havia estat diputat al Parlament espanyol per la Comunió Tradicionalista (1933-1936), i seria el primer alcalde franquista de València (1939-1943) i membre del Consejo Nacional del Movimiento i procurador en Corts durant la dictadura de Franco. Així les coses, *Valencia* va fer *casus belli* de l'activitat de la CLUEA, sumant-se a la campanya de desprestigi encetada pel conjunt dels exportadors fruiters a l'estranger. Al llarg de les pàgines del setmanari se succeeixen les denúncies dels delegats de la CLUEA en els principals mercats europeus (Liverpool, Londres, Marsella o París), als quals qualifiquen com «los mercaderes del crimen». «Las alimañas de la CLUEA» és l'apel·latiu que empren en diverses informacions centrades en donar a conèixer, amb fotografies, la identitat tant de «la plana mayor» de l'organització com dels membres dels consells locals de poblacions com Carcaixent, Algemesí, Borriana o Castelló de la Plana. També hi ha un text on es fa referència a una ordre de l'Alto Mando de Salamanca sobre el fet que s'estan reunint dades de noms i d'operacions que comerciants espanyols estan fent des del port de Marsella amb productes de València i Catalunya per a bescanviar-los per productes que falten i lucrant-se «a costa de nuestro país». Així mateix, es denuncien les cases comercials que, a França, importen fruites distribuïdes per la CLUEA, com també empreses que es mantenen fidels a la República, com Emberg i Cia, de València, que «ha negociado muchísimo con los rojos. Ha difamado el glorioso Movimiento Nacional. Ha facilitado víveres desde Noruega a los rojos. Ha facilitado todos los barcos que ha podido al Comité de Valencia».

La campanya va ser un fracàs. Entre altres raons a causa de la guerra, que va dificultar l'accés als ports, la falta de transport terrestre i el fet que molts comitès locals establiren els seus propis representants en els mercats exteriors competint amb el control sindical. També va influir la inexperiència de treballadors empleats només per estar afiliats a una central sindical. El pagament retardat de la taronja als propietaris i els robatoris de la collita agreujaren la situació. De 51 comitès inspeccionats, en 21 la gestió va ser deficient. Tampoc el govern no va prestar un suport ferm a la CLUEA en l'objectiu de monopolitzar l'exportació de la taronja. Tot plegat va obligar l'executiu a fer canvis, creant la Central de Exportación de Agrios (CEA), l'únic organisme autoritzat per a intervenir en el negoci de la taronja i amb un Consell d'Administració en què hi havia representats del govern, tècnics i productors».

Fonts informatives i col·laboradors

La confecció del setmanari es feia a partir de la informació oficial que eixia des de Salamanca i Burgos, a més d'altres mitjans, com la premsa i la ràdio afins a l'exèrcit sublevat; i els mitjans internacionals als quals es tenia accés, tant radiofònics com escrits, que explicaven l'abast de les operacions militars. Aquells que sabien llengües escoltaven les emissions internacionals en anglés o francés. Entre les pàgines de *Valencia* es troben algunes referències a capçaleres com *The Times*, *Il Popolo* o *La Petite Gironde*, d'on reproduïen un text. Pel que fa al front de guerra, una font rellevant eren els combatents que venien de la primera línia. Com recorda Sentís, «los jóvenes que estaban en unos u otros frentes disponían de dos lugares de repliegue para pasar sus permisos 'como en casa'. Si estaban de Despeñaperros para abajo iban a Sevilla [...]; si estaban en el frente de Madrid u otros del norte o Aragón, por supuesto que el lugar era San Sebastián».⁴⁸

⁴⁷ Llorente Falcó (1942). *Los valencianos en San Sebastián*. Valencia, Impr. F. Domenech. p. 11.

⁴⁸ Sentís, Carles (1986). «Catalanes en San Sebastián». En *Cataluña en la guerra civil española*. Barcelona. Biblioteca de *La Vanguardia*, 216.

Més complex, però, era informar del que ocorria a la terra d'origen. Sobre aquesta qüestió, Llorente dona algunes claus en el seu llibre, entre les quals cita el correu postal, però sempre que la correspondència d'anada i tornada passara per alguna nacionalitat que tinguera relació directa amb l'Espanya dels dos bàndols. A més, calia que els textos estigueren escrits de manera que el que es contava no pogués perjudicar els destinataris. Un altre sistema era sotmetre a un interrogatori a tots aquells que arribaven procedents de la zona republicana, tot i que, com es tractava de gent que anava fugint i molts d'ells havien viscut d'amagat, a penes havien fet vida social i la informació de què disposaven no era massa rellevant. En els darrers mesos, arribà a la ciutat la filla del diputat conservador i alcalde de València, José Montesinos Checa, en la casa del qual estava l'ambaixada britànica, de manera que el correu de la filla amb el pare era un altre sistema de comunicació.⁴⁹

València va comptar amb una nodrida nòmina de col·laboradors. Al respecte, el primer que s'ha d'esmentar és que una part dels textos no van signats, cosa comprensible atenent la naturalesa no professional de la publicació i, és clar, les circumstàncies de la guerra. Tot i això, la relació de signatures és variada, malgrat que només una part d'elles estan identificades, ja que un percentatge significatiu eren pseudònims. Entre els que apareixen signats, d'una proporció rellevant no tenim constància de la identitat. La resta són reconeixibles. Entre els pseudònims, un dels que està contrastat, ja que deixà testimoni escrit, va ser Teodor Llorente Falcó, que emprava el de Víctor Sánchez, el mateix que usava en les col·laboracions a l'ABC, de Sevilla, i l'*Heraldo de Aragón*. Altres pseudònims eren Talió, Masianiello, Sanimoroc (Corominas) i Nocsag (Gascón). I Roger de Lauria, que signa acudits gràfics. També hi havia signatures amb inicials, com X,Y,Z i MFV Pbro, que era autor de les notícies de Castelló. Entre els col·laboradors que signaven amb el seu nom i cognoms trobem Juan Beneyto Pérez, que escrivia de doctrina falangista, i el seu germà Bartolomé, fundador a València de les JONS i de Falange Espanyola i autor després de *Falange en Valencia antes del Alzamiento* (1939), amb José María Herrero Higón. L'exalcalde de València i publicista Mariano Cuber publicà diverses col·laboracions. Altres signatures són José María Pemán, que publicà un parell d'articles. Pemán era una més de les «ilustres personalidades» que, temporal o definitivament, s'establiren durant aquell temps a San Sebastián. També publicaren col·laboracions Pedro Laín Entralgo, exalumne del Col·legi Beato Juan de Ribera de Burjassot i deixeble de Joan Peset Aleixandre; Ernesto Giménez Caballero, Antonio Pérez de Olaguer, Ana María de Foronda, Martín Almagro Basch i el terratinent d'Olivenza (Badajoz) Marcial Gómez Castaño. A banda de textos d'agència, com els signats per Léon Degrelle, el cap del partit pronazi i catòlic belga Rex, o Joseph Goebbels, dirigent nazi i llavors ministre del Reich alemany.

L'anàlisi de València podria no esgotar-se ací, només els mòduls de publicitat mereixerien un apartat específic; els que anaven adreçats a facilitar la vida dels valencians, els dels comerços de la ciutat i de les rodalies, i els que oferien productes de València. També d'alguns pocs de la ciutat de Sevilla, on arribava el setmanari. A més dels que pretenien mobilitzar els residents a la ciutat. A banda dels textos on s'exalta la terra enyorada, entre d'altres. Però cal tancar la introducció i deixar pas al lector perquè s'endinse en les pàgines d'aquesta instantània, fins ara inèdita per a la gran majoria de nosaltres, que ens retrotrau al San Sebastián del 1937, on es refugiaren uns milers de valencians fugint de les atrocitats i els desgavells de la guerra que havia provocat la rebel·lió de juliol de 1936.

⁴⁹ Llorente Falcó (1942). *Los valencianos en San Sebastián*. Valencia, Impr. F. Domenech. p. 143-145.

FACSÍMIL DEL
SETMANARI *VALENCIA*

